

DSI Gosta Mateja Jeraj in Matevž Košir

O dr. Albinu Šmajdu in Slovenski ljudski stranki

Gosta tokratnega ponedeljkevega kulturnega večera, ki ga tradicionalno prireja Društvo slovenskih izobražencev, sta bila zgodovinarja dr. Mateja Jeraj in dr. Matevž Košir, ki v Arhivu Republike Slovenije kot glavna urednika vodita celo ekipo strokovnjakov. Zgodovinarja sta skupaj z ekipo poskrbela za dve obsežni knjigi, polni vsebine, ki pričata o odvetniku, politiku in poslancu dr. Albinu Šmajdu, ta je bil med drugo svetovno vojno med vodilnimi predstavniki Slovenske ljudske stranke in protirevolucionarnega tabora med Slovenci. Leta 2022 je na 1039 straneh pri Arhivu RS izšla prva knjiga z naslovom *Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje, 1941–1946*, nedavno pa je na 1448 straneh izšla druga knjiga z naslovom *Dr. Albin Šmajd, Slovenska ljudska stranka – povezave in nasprotja, 1918–1946*. Dr. Albin Šmajd se je po vojni zadrževal tudi v Trstu, kjer ga je kot 42-letnega februarja 1946 ugrabila Ozna (Oddelek za zaščito naroda) ter pripeljala v Ljubljano. Ozna je (neznano kdaj in kako) pridobila arhiv, ki

ga je hranil in zadeva ne samo njegove dnevnike in zapise, temveč lep del arhiva nekomunističnega tabora pred vojno in med njo. Šmajdov arhiv je postal zelo uporaben za represivne organe, pozneje

dostop do dokumentov, predvsem dokumentov iz težkih obdobj zgodovine. "Arhivski viri so neposredni in verodostojni dokaz o dogodkih, ki so se zgodili. Nam lahko pomagajo razumeti

pa tudi za zgodovinarje. Zaradi njegovega pomena za razumevanje večkrat enostransko prikazovane polpreteklosti je torej Arhiv Republike Slovenije začel objavljati to dokumentacijo v znanstveni izdaji. Poleg dokumentov so obema knjigama dodane spremne študije in življenjepisi obravnavanih ljudi. Dr. Matevž Košir je na večeru najprej poudaril izreden pomen arhivov, ki bi moral biti v družbi nesporen, to se pravi, da bi vsi lahko imeli prost in širok

ozadje, vzroke in posledice vojne." Med dokumenti protirevolucionarnega tabora ima pomembno mesto dokumentacija iz arhiva dr. Albina Šmajda. Šmajd je bil do nedavna malo poznan, njegovo ime pa se je večkrat ponavljalo v opombah arhivskega gradiva. "Dokumenti, ki jih je v času vojn zbral radovljiški odvetnik Šmajd, so zelo raznovrstni in velik del teh je objavljen v pričujočih dveh knjigah. Šmajdova arhivska zapuščina skupaj obsega 4820 strani." Šmajdovo

gradivo, ki se je, kot rečeno, znašlo v rokah Ozne, je zanje pomenilo pomembno pridobitev, saj predstavlja vir informacij o delovanju in povezavah medvojnih in povojnih političnih nasprotnikov oblasti. Gradivo je bilo v osrbi četrtega odseka Uprave državne varnosti ter skupaj z ostalim zaseženim gradivom v letih 1946–1947 urejeno in uporabljeno pri izdelavi različnih elaboratov in poročil. V naslednjih dveh desetletjih je pomen tega gradiva upadal. Šele od leta 1975 naprej ga je Služba državne varnosti uvrstila med gradivo brez večje vrednosti in je bilo kot tako tudi v omejenem dosegu dostopno za raziskovanje. V začetku leta 1992 je bilo predano arhivu Ministrstva za notranje zadeve, ki je bil leta 1998 pripojen Arhivu Republike Slovenije. Glavni sestavni del Šmajdovega arhiva v Arhivu RS, poleg dnevnika in dosjeja, sestavljajo dokumenti o organizaciji in delu Slovenske ljudske stranke pred in med drugo svetovno vojno ter po njej, dokumenti Narodnega odbora in Slovenske zaveze, dokumenti oboroženih formacij

protipartizanskega tabora, dokumenti, povezani z obveščevalnimi službami protikomunističnega tabora, razni referati, predavanja in poročila, je sklenil dr. Matevž Košir. Dr. Mateja Jeraj pa je na večeru spregovorila o življenjski poti in delovanju dr. Albina Šmajda. Rodil se je leta 1904 v Kranju, kjer je obiskoval gimnazijo in se začel ukvarjati s politiko. Študiral je pravo na ljubljanski univerzi, po opravljeni odvetniški in sodni praksi je odprl samostojno odvetniško pisarno v Radovljici. Že med študijem se je vključil v politično življenje v okviru Slovenske ljudske stranke, za katero je nato večinoma deloval na lokalni ravni. Njegova

politična dejavnost v vojnih letih je najbolj zanimiva, saj je začel intenzivno delovati na strani nasprotnikov osvobodilnega gibanja, pri čemer mu je bilo osnovno vodilo protikomunizem. Bil je eden najdejavnejših protikomunističnih voditeljev. Čeprav je bil odločen protikomunist in vnet nasprotnik narodnoosvobodilnega gibanja, je bil Šmajd pragmatičen politik. Konec februarja 1946 so ga v Trstu ugrabili pripadniki slovenske OZNE in ga odpeljali v ljubljanske zapore, kjer so ga teden dni zasliševali. Razen zapisnikov zaslišanj od 1. do 8. marca 1946 po njem ni ostala nobena sled.

APE